

Lokale kracht: Voorbij het applaus

Verslag voor de deelnemers van de studiebijeenkomst van Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg en Kenniscentrum 'Institutes voor de open samenleving' Universiteit Utrecht 30 januari 2014.

Tine de Moor, hoogleraar bij het Kenniscentrum 'Institutes voor de open samenleving' aan de UU, opent de goed bezochte studiebijeenkomst. De statige raadzaal De Pietershof in Utrecht zit propvol met zo'n 90 deelnemers die kritisch willen meedenken hoe de overall opkomende burgerinitiatieven – in de zorg en in andere maatschappelijke sectoren – kunnen worden verduurzaamd. Het is tijd voor reflectie op de beweging van lokale kracht!

Eind vorig jaar namen de twee kenniscentra het initiatief tot een *Denktank* om een dialoog tussen stakeholders over collectieve actie in de zorg op gang te brengen: academici, mensen uit de praktijk, beleidsmakers en professionals. Zo willen de kenniscentra een beter begrip van de veranderingsprocessen creëren – wat zijn de succes- en de risicofactoren – en vragen destilleren die door wetenschappers verder kunnen worden uitgediept. Om vervolgens de onderzoeksuitkomsten weer met de stakeholders te delen. Vandaag stelt de denktank twee belangrijke vragen aan de orde:

1. Hoe kunnen we de huidige 'hype' – in het bijzonder van de zorgcoöperaties – verduurzamen? Wat is er nodig om de ontwikkelingen om te zetten tot een trend?
2. Hoe zien gelijkaardige 'bottom-up, lokale, self-governing' initiatieven er in andere sectoren en landen uit? Bijvoorbeeld in de energiesector in Duitsland. Wat kunnen we leren van hoe de burgers daar samenwerken?

Daniëlle Harkes, manager van het Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg (KCWZ), geeft een introductie op het programma.

Zij is blij met de samenwerking met het Kenniscentrum 'Institutes voor de open samenleving' van de UU: zo kunnen veel kennis en contacten uit de praktijk van wonen, welzijn en zorg worden verbonden met wetenschappelijke ontwikkelingen. Tine de Moor is hoogleraar

geschiedenis en expert op het gebied van gilden en gemene gronden. De beide initiatiefnemers van deze bijeenkomst delen dezelfde passie voor ontwikkelingen waarin burgers het heft in eigen hand nemen om hun belangen te behartigen en zaken te regelen rond bijvoorbeeld ziekte en sociale zekerheid. De wetenschap dat de huidige burgercollectieven een voorgeschiedenis hebben van meer dan duizend jaar ervaart Harkes als een belangrijke steun in de rug.

Jan Snijders

Austerlitz zorgt, maar hoe lang nog?

Jan Snijders is voorzitter van de coöperatie *Austerlitz Zorgt (AZ)*, die eind 2012 werd opgericht. De droom is, dat in de toekomst alle bewoners in het eigen dorp terecht kunnen voor zorg- en welzijnsdiensten, die door de dorpingen zelf worden georganiseerd.

De optimale bedrijfsvorm voor deze solidariteit in een dorp met 1470 inwoners is een coöperatie. Deze organisatievorm is afgekeken bij de zorgcoöperatie Elsendorp in de Brabantse Peel. Het dorpssteam wordt gevormd door een betaalde dorpsondersteuner en zorgcoördinator en een praktijkondersteuner van de grootste huisarts (POH). De dorpsondersteuner lost – door gericht te zoeken – alle vragen over zorg en welzijn samen met de mensen op (huisbezoeken, telefonisch spreekuur). Zij doet – in overleg met de gemeente Zeist – ook de indicaties voor de WMO. De dorpsondersteuner bezoekt alle mensen ouder dan 70 jaar en zet waar mogelijk vrijwilligers in. De zorgcoördinator regelt huishoudelijke hulp en AWBZ-zorg op PGB-basis. Huishoudelijke hulp in natura wordt geleverd door Accurate Zorg. Verder zijn er vrijwilligersdiensten van respectievelijk Austerlitz rijdt, eet, beweegt, klust en belt.

Op dit moment telt de coöperatie 361 leden, van wie er 65 actief zijn als vrijwilliger. Voor 2014 staan onder meer een haalbaarheidsonderzoek gepland naar beschermd wonen voor dementerenden en seniorenwoningen. Volgens Snijders raakt het razendsnel gegroeide burgerinitiatief een “open zenuw, het appelleert sterk aan een maatschappelijke behoefte”. Hij somt de volgende *succesfactoren* op:

- Het dorp kent een sterke sociale cohesie
- Er is een groot draagvlak: 30% van de volwassenen is lid van de coöperatie
- Het bestuur is breed samengesteld en heeft een groot netwerk
- Veel aandacht voor Public Relations
- Sterke focus, wervende missie
- Hoge snelheid, het momentum vasthouden
- De dorpsondersteuner kijkt *integraal*
- Diensten samen met de leden ontwikkelen (enquête), waar nodig de gemeente betrekken
- De coöperatie koppelt vragen aan oplossingen door gericht te zoeken.

Maar minstens zo belangrijk zijn de *risicofactoren*, daarop gaat Snijders uitgebreider in.

1. *Overheid: hype voorbij*

Het doel van de coöperatie is het leveren van kwaliteit, níet bezuinigingen. Gemeentes moeten waar nodig een zetje geven en belemmeringen opruimen, maar vooral op de handen blijven zitten. De gemeente is één van de spelers, niet meer dan dat. De (lokale) democratie is gebaat bij verenigingen en coöperaties, de kwaliteit van gemeenteraadsleden en het ambtelijke apparaat lijkt – met de komst van de drie grote decentralisaties (zorg, arbeid, jeugd) – vooralsnog een groter probleem. Daarnaast zou het ledenkarakter van grote zorgorganisaties, woningcorporaties, banken en verzekeringsmaatschappijen hersteld moeten worden om het ontstane democratische gat te dichten.

2. *Momentum verloopt*

Na de snelle opbouw volgt uiteindelijk consolidatie. Het grote enthousiasme zal onvermijdelijk teruglopen, maar we moeten het tempo er niet onnodig uit laten halen. Dit kan door actief en alert beleid van de dorpsondersteuner, regelmatig communiceren via Nieuwsbrief, website en Prikkel, twee ledenvergaderingen per jaar, organiseren van vrijwilligers- en thema-avonden en het blijven vernieuwen van de diensten (o.a. zorgunit en seniorenwoningen). Het bestuur moet voeling houden via de activiteiten zelf.

3. *Te ver voor de muziek uitlopen*

Vaak is het bestuur ondernemender dan de leden, met het risico dat je je achterban kwijtraakt. Intensief contact via de leden en de dorpsondersteuner is van levensbelang. Je moet de interne democratie in ere houden: de leden écht laten beslissen en die besluiten accepteren.

4. *In de cultuur van je partners worden gezogen*

Samenwerken met de gemeente en met organisaties in wonen, welzijn en zorg is risicovol. Om niet in de bestaande culturen te worden meegezogen moet je het stuur zelf stevig in handen houden. Het is voor professionals heel lastig om een werkelijke cultuuromslag te maken. Onze leden moeten ons bij de les houden van onze droom, missie, visie en uitgangspunten. Een *gebiedsgerichte* in plaats van *functionele* organisatie van woon-, welzijns- en zorgdiensten beperkt de complexiteit in het zorg- en welzijnssysteem, en bevordert het maatwerk dichtbij de mensen.

5. *Kwaliteit en kwaliteitsbegrip*

Terwijl professionals dikwijls een sterk inhoudelijk kwaliteitsbegrip hanteren, vinden gebruikers een goede inhoud vanzelfsprekend. Zij leggen het accent op factoren als tijdigheid, wachttijd en bejegening in het voor- en natraject. De papieren kwaliteit van grote instellingen (procedures, protocollen, certificering) bureaucratiseert het begrip kwaliteit en vormt een belemmering voor kleinere organisaties. Risico's horen nu eenmaal bij het leven! De stevige 'professionaliteit' van vrijwilligers op hun eigen gebied wordt enorm onderschat.

6. Vraagverlegenheid

Vraagverlegenheid vormt een permanent aandachts- en trainingspunt voor de dorpsondersteuner. Zij gaat op afspraak thuis op bezoek, pikt signalen op uit het brede dorpsnetwerk en brengt die in het zorgteam in. De angst dat “mensen niet de billen gewassen willen hebben door de buurvrouw” lijkt bij doorvragen (ook elders) te worden overschat.

7. Financiering op langere termijn

Met de huidige beleidonzekerheid is nu nog subsidie voor de dorpsondersteuner en zorgcoördinator nodig. Het verdienmodel bestaat op dit moment uit: contributies, subsidies van gemeente en fondsen en kostendekkendheid van de diensten. Maar naarmate AZ meer geworteld raakt kunnen subsidies worden vervangen door marges en het claimen van besparingen: AZ functioneert als een soort wijkteam, dat de gemeente niet hoeft te organiseren en betalen.

8. Continuïteit bestuur

Gezien de decennialange levensduur van de verenigingen in Austerlitz maakt Snijders – zelf voormalig voorzitter van Austerlitz Belang (daterend uit 1945) – zich geen grote zorgen over de continuïteit van het coöperatiebestuur. Het zijn eerder grote zorgorganisaties die het loodje leggen of zonder overheidssteun failliet dreigen te gaan. Wel zullen de bestuurders op termijn moeten overgaan van de *ondernemende* naar de *beherende fase*.

Dus: Austerlitz Zorgt... nog lang! Om met *Loesje* te spreken: “Zorgen moet je doen, niet maken”.

Meer informatie: <https://www.austerlitzzorgt.nl/>

Gevraagd wordt naar tips om de *planfase* niet te lang te laten duren. De voorbereidingstijd van AZ kon tot 6 maanden worden beperkt door: te gaan kijken in Brabant, gesprekken te voeren met de huisarts en een activiteitenplanning te maken. Door die planning uit te voeren, een enquête onder bewoners te houden en voortdurend in het dorpsblad te publiceren ontstond een eigen dynamiek en konden meer mensen worden gemobiliseerd. Daardoor kon de gemeente minder makkelijk nee zeggen.

Hoe verhoudt het *democratische gehalte* van de zorgcoöperatie zich tot dat van de gemeenteraad? Een ledenorganisatie is in wezen democratisch. Vijf dorpsbewoners zijn kandidaat voor de komende gemeenteraadsverkiezingen. Het bestuur bespreekt met hen hoe je elkaar kunt steunen. De open deuren in de partijprogramma's stemmen echter niet vrolijk en Snijders vindt het “griezelig” wat er met de drie grote decentralisaties op de gemeenten afkomt. Hij hoopt dat het goed gaat.

Is AZ een *‘inkoopcoöperatie’*? De leden ontwikkelen samen de diensten, die grotendeels door vrijwilligers worden geleverd. Daarnaast is de coöperatie opdrachtgever en inkoper voor een

klein deel professionele diensten. Het bedrijfje van de zorgcoördinator heeft meegedaan aan de aanbesteding voor huishoudelijke zorg en heeft die voor het gebied van de coöperatie gewonnen.

Nico de Boer

Kwaliteit, aansprakelijkheid en het vliegwiel van de verzorgingsstaat

Nico de Boer is schrijver, publicist en onderzoeker op het snijvlak van burgerinitiatieven en overheidsbeleid. Waar iedereen heel enthousiast is, kijkt De Boer juist kritisch, zoals in het essay dat hij in 2013 samen met anderen schreef voor de RMO: ‘Swingen met lokale kracht. Overheden en de netwerksamenleving’.

<http://www.adviesorgaan-rmo.nl/Publicaties/Essays>

Met de drie hele grote decentralisaties (zorg, arbeid, jeugd) komt er voor € 15 miljard aan taken naar de gemeenten. Maar er wordt slechts een bedrag van € 11 miljard meegeleverd. Terwijl rechten worden vervangen door het zogenaamde ‘compensatiebeginsel’ kijkt de overheid met grote verwachtingen naar de zelfredzaamheid van burgers.

Tegelijkertijd ontstaat met allerlei initiatieven van onderop de ‘*Doe het zelf samenleving*’. Ook hierover wordt met grote woorden gesproken. Een jubelaar als Jan Rotmans (‘In het oog van de orkaan’) spreekt niet van een tijdperk van veranderingen, maar van “een verandering van tijdperken. Geef mij vijf kantelaars en ik veroorzaak een revolutie!”.

In zijn eerste troonrede signaleerde koning Willem Alexander de ontwikkeling van de ‘participatiesamenleving’. Maar critici zeggen: “Het einde van de verzorgingsstaat is het einde van de solidariteit”. Sommige burgers zijn immers beter in staat tot zelf- en samenredzaamheid dan andere. Zij spreken denigrerend van een “burgerkrachtsekte” of een “burgerkrachtkerk”.

“Burgerkrachtapostel” De Boer illustreert de door hem waargenomen “aaneenschakeling van kleine gevechtjes” met drie voorbeelden:

1. In de jaren tachtig runde ‘Broodpater’ Gerrit Poels samen met vier uitgetreden zusters in Tilburg een opvangvoorziening voor mensen in moeilijkheden. Nadat hij was stukgelopen op de *kwaliteit*seis van HACCP voor voedselveiligheid begon zijn bestaan als broodpater: Overdag haalde hij bij de bakkers in Tilburg het overgebleven brood op, dat hij ’s nachts bij de arme mensen ging rondbrengen. Geen grote woorden, maar kleine daden. Eigenlijk was de pater niet uitgetreden, maar doorgelopen. In zijn eigen woorden: “Ik ben geen hulpverlener, ik verleen hulp”.
2. Het probleem van de *aansprakelijkheid* wordt geïllustreerd door een dia van een ijsbaan op de speelplaats van een in onbruik geraakte school in Deventer. De initiatiefnemer ontving van de gemeente een brief met de waarschuwendende tekst: “Ik waardeer uw initiatief en hoop dat er veel mensen plezier van zullen hebben. Wel wil ik graag twee afspraken met u maken: 1) Er dienen borden geplaatst te worden met daarop de tekst ‘Betreden op eigen risico’, en 2) In geval van ongelukken en letstel, ontstaan op de ijsbaan, is niet de gemeente aansprakelijk. Omdat u de ijsbaan aanlegt bent u aansprakelijk. Alle claims die eventueel bij de gemeente worden neergelegd wijzen we van de hand.”
3. Als derde voorbeeld van in de verzorgingsstaat uit de hand gelopen eisen aan kwaliteit en zorgen over aansprakelijkheid zien we een dia van een HACCP-gecertificeerde maaltijd uit een grote instellingskeuken, naast een foto van een gezellig zomeretentje buiten van een twintigtal buurtbewoners, met daarbij de vraag: “Wat verstaan wij eigenlijk onder kwaliteit?”

Door het *vliegwiel van de verzorgingsstaat* zijn de eisen aan *kwaliteit* en de zorgen over *aansprakelijkheid* almaar verder uitgedijd. Vier krachten jagen het vliegwiel aan:

- *Instituties en financiering*
- *Professionals*: ‘voor mijn cliënt het allerbeste’, liever meer dan minder, zonder enig kostenbewustzijn
- *Burger en samenleving*: dankzij Google zijn we allemaal deskundig op het gebied van ziekte en zorg en wenden we ons met een zelfdiagnose tot de huisarts. Om het zekere voor het onzekere te nemen laten we onze kinderen screenen op ADHD of PDDNOS.
- *Politiek en bestuur*: na een ernstig incident klinkt het “Dit nooit meer!” en wordt er nieuw beleid ontwikkeld om herhaling in de toekomst te voorkomen.

In 1999 voltrok zich de ramp met de legionellabacterie op een bloemententoonstelling in Bovenkarspel, waardoor 32 mensen stierven en een veel groter aantal ziek werd. Met een miljardenoperatie poogde men het risico op besmetting met legionella uit te bannen. Jaap

Seidl, specialist in overgewicht aan de VU, zet dit legionellagevaar naast de honderdduizenden mensen die ziek worden en sterven als gevolg van obesitas. Wie is daarvoor aansprakelijk?

Hoe remmen we het vliegwiel af? Kunnen we met burgerkracht een stok(je) tussen de spaken steken? Volgens De Boer *kán* het anders, zoals blijkt uit een onderzoek van de VU naar zogenaamde *'crafting communities'*. Daar worden op lokaal niveau en ambachtelijke wijze door meerdere betrokkenen oplossingen voor aansprakelijkheid en kwaliteit gesmeed.

In de praktijk valt het risico van de ijsbaan in Deventer reuze mee. De gemeente kan gedogen en adopteren en over *aansprakelijkheid in de openbare ruimte* met de initiatiefrijke burgers de dialoog kunnen aangaan.

Kwaliteit moet worden onderscheiden in *technisch*, *functioneel* en *relationeel*. De relationele kwaliteit zijn we geleidelijk uit het oog verloren: is iets aangenaam, koosjer, voel je je er lekker bij? Kwaliteitssystemen omvatten meestal een 'opdracht tot afspraken'. Het is dus ook mogelijk om *andere* afspraken te maken. Als we kwaliteit anders definiëren en anders meten, kunnen we, zo denkt De Boer, de systemen naar onze hand zetten.

In de jaren zestig wilde men met man en macht *door* de instituties marcheren. Maar we lijken het eindpunt te hebben bereikt. Nu begint de lange mars *uit* de instituties, zodat ze weer kunnen worden waarvoor ze oorspronkelijk waren bedoeld.

Uit de zaal komt het voorbeeld van burgers die in een clubhuis in Oss een succesvolle weekendopvang voor meervoudig gehandicapte kinderen organiseerden. Maar na de grote brand in Volendam is dit initiatief verdwenen.

Iemand vraagt wie er aansprakelijk is voor de schade die door jongeren bij het 'Project X' in Haren werd aangericht? De Boer betwijfelt of we de oplossing moeten zoeken in de "ellendige afrekencultuur", hij gelooft meer in de dialoog. Beter zou zijn om achteraf samen met de dorpsbewoners en de jongeren een alternatief rampenplan op te stellen.

Op basis van het *gelijkheidsprincipe* – een rechtvaardige besteding van collectieve middelen – grijpt de overheid dikwijls naar rigide maatregelen. Maar tegelijkertijd krijgt een actief lid van Austerlitz Zorg geen korting op de gemeentebelastingen in Zeist. Wel heeft de gemeente Zeist voor alle vrijwilligers van AZ een collectieve verzekering afgesloten.

Na de twee inleidingen over de eerste gespreksvraag krijgt **Paul Schnabel** het woord om te reflecteren op wat Snijders en De Boer naar voren hebben gebracht. Hij is socioloog, voormalig directeur van het SCP en ook voorzitter van het Innovatiefonds Zorgverzekeraars. Dit fonds verstrekt vooral middelen aan patiëntenorganisaties.

Schnabel ziet in de huidige burgercollectieven een duidelijk verschil met de jaren zestig en zeventig, waarin burgers vaak een heel eigen alternatief wilden scheppen en niets met de professionele wereld te maken wilden hebben. In de huidige burgerinitiatieven staat *dienstbaarheid* voor en door de gemeenschap voorop en wordt waar nodig professionele hulp ingeschakeld.

Het thema '(on)gelijkheid' is ingewikkeld. Sommige burgers zijn beter in staat tot zelf- en samenredzaamheid dan andere. Ook wordt voortgebouwd op burgerkracht in al bestaande institutionele kaders, zoals de kerk. Tegelijk participeren steeds minder mensen in dit soort structuren. Zij wenden zich voor steun en middelen voor hun acties tot bijvoorbeeld het Oranjefonds, dat makkelijker dan de officiële subsidiekanalen van de overheid, kleine lokale initiatieven kan steunen: "niet zo sensationeel, maar wel essentieel. Een vorm van *institutioneel light*".

Nooit eerder is een zin uit de troonrede – *de ontwikkeling van een klassieke verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving* – zo dikwijls aangehaald. Maar de verzorgingsstaat is helemaal niet voorbij! Hij blijft nog steeds heel groot: € 80 miljard voor zorg, € 80 miljard voor sociale zekerheid, € 35 miljard voor onderwijs e.o., € 20 miljard naar het gemeentefonds. Door de autonomie groei los van de economie (het vliegwiel) is de verzorgingsstaat eigenlijk té groot geworden. En nu komt de overheid met "nepbegrippen" als bezuiniging, efficiencykorting (bij het rijk, maar niet bij gemeenten) en maatwerk (= ongelijkheid, niet iedereen krijgt hetzelfde).

Het loslaten van het gelijkheidsprincipe levert spanningen op. In het verleden vonden we verschillen tussen gemeenten onverdraaglijk. Maar het maatwerk van het decentralisatiebeleid zal écht verschillen gaan opleveren en dus pijn gaan doen.

Van de drie waarden van de Franse Revolutie – *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap* – heeft gelijkheid het meeste opgeleverd. Er zitten hier 90 hoogopgeleide mensen in de zaal! Nu zien we het paradoxale effect, dat, terwijl ouderen in Nederland onafhankelijk van hun kinderen kunnen leven, zij niet meer met jongeren samenleven. We moeten op zoek naar nieuwe verhoudingen tussen professionele zorg, vrijwilligerswerk en mantelzorg.

In het verleden zijn we met de gelijkheid doorgeschoten. In de VS vindt men het onbegrijpelijk dat in Nederland iedereen – ongeacht de behoefte – evenveel AOW krijgt. Wij benadrukken kwalitatief individualisme (vrijheid), maar zijn wel heel gevoelig voor eventuele privileges.

In de talrijke opkomende burgerinitiatieven zien we nu meer *broederschap*. Schnabel pleit ervoor om deze broederschap licht te houden, niet te zwaar te institutionaliseren. Met Hans

Adriaansens vindt hij het “de grootste uitdaging om binnen de grootschaligheid de kleinschaligheid goed te organiseren”.

Uit de zaal komt het gelijkheidsvoorbeeld, dat gemeenten, die geen huishoudelijke zorg wilden leveren aan mensen die dat heel goed zelf kunnen betalen, door de rechter zijn teruggefloten, omdat zij geen inkomenspolitiek mogen bedrijven. Het gevolg is hogere eigen bijdragen en die knagen weer aan het gevoel van solidariteit.

“De overgangsfase naar nieuwe verhoudingen zal hoe dan ook moeilijk zijn”.

Na de pauze wordt de aandacht gericht op de tweede gespreksvraag en het perspectief van lokale kracht verder verbreed naar andere sectoren en landen.

Anita Boele en Pepijn van Houwelingen (SCP)

Burgerparticipatie: Van inspraak naar Big Society?

Anita Boele en Pepijn van Houwelingen presenteren uitkomsten van een binnenkort door het SCP te publiceren onderzoek. Zij citeren de zin uit de troonrede over de participatiesamenleving, waarin “van iedereen die dat kan wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving”. Boele en Van Houwelingen bekijken de huidige vormen van burgerparticipatie in de context van een lange traditie van vrijwilligerswerk in (kerkelijke) bibliotheken en zwembaden, maar ook in de vorm van inspraak en politieke participatie. De eerste vorm was bij gemeenten lang niet zo goed in beeld als de tweede.

Is er op langere termijn een verschuiving te zien van inspraak naar zelfredzame participatie? En daarmee van een langzame verandering naar een ‘participatiesamenleving’? In de tijdsbestedingonderzoeken van het SCP en CBS blijkt het percentage vrijwilligers al jaren rond de 20% te schommelen. Ook de gemiddeld aan vrijwilligerswerk bestede tijd (0,8 uur) en de betrokkenheid bij lokale en (inter)nationale acties laten qua omvang geen grote verschuivingen zien. Tegelijkertijd zijn er wel degelijk veranderingen in de burgerparticipatie waarneembaar: er komen nieuwe *thema’s* (zorg, energie, wijkonderhoud, arbeidsongeschiktheidsverzekering, duurzaam voedsel) en andere *organisatievormen* (coöperaties) en de nieuwe *media* (internet) worden op grote schaal ingezet. Deze nieuwe vormen van participatie komen ook meer in het vizier van de overheid.

De verhouding tussen politieke en zelfredzame participatie roept verschillende vragen op. Als de overheid meer inzet van de mensen vraagt, moeten zij dan ook niet meer zeggenschap krijgen *hoe* dat moet gebeuren? Anderzijds is het de vraag of mensen die actief zijn in hun eigen omgeving wel de behoefte hebben om zich met politiek en bestuur bezig te houden. En hoe zit het met de democratische legitimatie bijvoorbeeld bij een oververtegenwoordiging van blanke hoogopgeleide mannelijke senioren?

Een indicatie voor het verlangen naar meer politieke participatie is te vinden in de tussen 1970 en 2013 gegroeide steun onder de bevolking voor de gekozen burgemeester (van ± 60 naar 70%) en het houden van referenda (van ± 50 naar 80 %).

In vijf 'voorlopergemeenten' heeft het SCP met een enquête en interviews de ervaringen onderzocht van gemeenten en (non-)actievoelingen met nieuwe vormen van participatie. Is er een discrepantie tussen beleidsbeïnvloedende en zelfredzame participatie, tussen 'inspraak' en 'big society'? Verschillen actieve en minder actieve burgers in hun opvattingen over participatie?

Er zijn verschillende spanningsvelden waarneembaar, zoals: "Enerzijds doende met de bouw van een duur gemeentehuis en anderzijds flink bezuinigen (op vereniging, groenvoorziening, politie, bibliotheek of muziekschool), dan daag je mensen uit..."

Het SCP heeft de volgende *voorwaarden* voor *succes* gedestilleerd:

- Belang van zeggenschap/autonomie
- Geen uitvoeringsinstantie van de overheid (zwembad overgenomen voor zichzelf, niet voor de gemeente)
- Tegelijkertijd wel waardering vanuit die overheid (startsubsidie)
- Kleinschaligheid: grotere saamhorigheid en directe persoonlijke contacten met bestuurders

In kleine kernen gebeurt meer, een competitie-element tussen dorpen werkt goed en het benutten van de lokale pers om druk uit te oefenen, blijkt heel belangrijk.

Uit de verschillen in opvattingen tussen participanten en non-participanten blijkt (nog) geen onrustbarende kloof. De mensen die niet meedoen hebben gewoon geen belangstelling, willen liever andere dingen doen of vullen vaker 'weet niet' in.

Tot slot geven de onderzoekers de volgende *discussiepunten* mee:

- Meer zelfredzame participatie vergt de bereidheid van de overheid om beleidsbeïnvloeding te faciliteren. Nu is vaak sprake van 'losse stoeptegelburgerschap'.
- Verandering van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving vraagt om acceptatie van 'verschillen' en de bereidheid om 'los te laten'. Dit is lastig i.v.m. wettelijke voorschriften en de wens van controle.
- De controlerende rol van de overheid wordt door participanten en non-participanten breed geapprecieerd. Tegelijkertijd wensen initiatiefnemers eigenaarschap/autonomie te behouden. Dit vraagt om een heroriëntatie op vormen van verantwoording en transparantie.

Op basis van de ervaringen in Groot-Brittannië waarschuwen de onderzoekers dat de 'Big Society' vanaf het begin een 'besmet begrip' was, omdat het door velen werd gezien als een verkapte vorm van bezuinigen.

De UU (Tine de Moor) gaat onderzoek doen naar de drijfveren van burgercollectieven. Bij een evaluatie van de zorgcoöperatie in Elsendorp bleek veel minder dan voorheen een beroep te worden gedaan op professionele zorg- en welzijnsvoorzieningen.

Werner Frohwitter

Feldheim, burgers nemen energievoorziening in eigen hand

Werner Frohwitter spreekt – dankzij zijn Groningse moeder – in het Nederlands namens de vereniging “*Förderverein des Neue Energien Forums Feldheim*”. Feldheim is een energieonafhankelijk dorp in Brandenburg in het oosten van Duitsland niet ver van Berlijn. Een piepklein dorp van 130 inwoners met een gemiddelde leeftijd van 48 jaar.

De landbouwcoöperatie Fläming (afstammelingen van Vlamingen, ± 30 arbeidsplaatsen) heeft in de periode 1995 tot 2006 een park met 43 windmolens aangelegd, waarvan de opbrengst via het bestaande stroomnet naar de boeren ging (landbouw, varkenshouderij). In 2008 volgde een biogascentrale (joint venture) en een metaalbewerkend bedrijf (± 20 banen). De windmolens en biogascentrale zouden stroom en warmte leveren aan de varkenshouderij en de fabriek. Maar ook de burgers uit Feldheim wilden meedoen: zij nemen nu ook direct energie af uit de biogascentrale en het windmolenpark.

Het hele ontwikkelproces is niet zonder *knelpunten* verlopen. Er moesten vergunningen worden verkregen voor de bouw en voor het runnen van een eigen nutsbedrijf. En hoe doe je dat? Ook waren er allerlei technische problemen. Eerst moest een kabelverbinding tussen het windmolenpark en het bestaande lokale distributienet worden aangelegd, daarna rees het plan om een eigen stroomnet te bouwen en natuurlijk moest de veiligheid van de stroomvoorziening worden gewaarborgd (spanning, frequentie). Door de oprichting van de *commanditaire vennootschap* ‘Feldheim Energie’ kon de door het dorp zelf opgewekte energie geheel ten goede komen aan de boeren, burgers en fabriek. De doelstellingen van Feldheim Energie zijn:

- Milieuvriendelijk en lokaal (decentraal) opgewekte stroom en warmte
- Zeker en economisch
- Gedragen door burgers
- Onafhankelijk van grote stroommonopolies
- Zonder winstoogmerk

Gekozen is voor een *publiek-private samenwerking*. Er zijn 49 commanditaire vennoten, die een unieke bijdrage leveren van € 1500 voor warmte en/of elektriciteit. Het lidmaatschap staat alleen open voor eigenaren van grond of een pand in Feldheim. Energiequelle is de volledig aansprakelijke eigenaar van het windmolenpark. De vijfkoppige raad van bestuur van de vennootschap bestaat alleen uit Feldheimers. Energiequelle heeft geen recht van inspraak.

De financiering van het warmtenet, de huisaansluitingen en het lokale stroomnet kwam tot stand met kapitaal van de vennootschap, subsidies uit de deelstaat Brandenburg, Berlijn en Brussel en bankleningen. In 2009/10 kon het warmte- en stroomnetwerk worden aangelegd. Daarna is ook nog een houtsnippercentrale gebouwd voor extra warmte als de wind een keer niet waait.

Nu beschikt Feldheim over een slim netwerk voor elektriciteit en warmte met een hoge lokale toegevoegde waarde. In 2014 opent het *Neues EnergieForum Feldheim*, een centrum voor onderwijs, informatie, onderzoek en ontwikkeling om de opgedane kennis en ervaringen met de jaarlijks 3000 belangstellenden te delen.

In Duitsland is nu de kritische massa voor duurzame energie (45%) bereikt en gaan de eigenaren van de oude energie in de aanval. Er dreigen wetswijzigingen ten nadele van de burgerinitiatieven, zoals het schrappen van de privileges voor zelf opgewekte energie.

In de zaal wordt opgemerkt dat burgerinitiatieven op het gebied van energie in Nederland weinig aandacht krijgen, het debat wordt erg in de richting van vervanging van de verzorgingsstaat geduwd. Terwijl juist het terughalen van energie van het private naar het publieke domein boeiende perspectieven opent. De huidige energiemarkt wordt beheerst door machtige groepen en Big Money. De grote overcapaciteit van Nederlandse energiecentrales veroorzaakt een flinke tegenkracht tegen niet-fossiele energie.

In het oosten van Duitsland is het nog heel normaal dat ouderen bij jongeren wonen, waardoor de behoefte aan zorgcoöperaties minder groot is. In Sint-Michiëlsgestel investeert de gemeente in groene energie en levert het dorp terug in zorg. Historisch gezien is dat *integreren van verschillende doelstellingen* heel normaal. In Overijsselse krimp dorpen zetten burgers digitale portalen op om de leefbaarheid te vergroten en zij willen tevens hun eigen energie gaan opwekken. Een dorp kan ook zelf de risicodragende investeringen doen. Zo is Cabauw (bij Lopik) tot een levensloopbestendig dorp verbouwd.

Boekpresentatie 'Ik is niks'

In opdracht van Stichting Else en het KCWZ heeft **Ton Baetens** (EMMA Communicatie) zich een week lang ondergedompeld in Elsendorp in de Brabantse Peel en zijn ervaringen over de zorgcoöperatie te boek gesteld. Drie lessen wil hij delen.

Al op de eerste dag kreeg Baetens te horen: "Jij komt hier kennis halen, maar wat kom jij voor het dorp doen?" Dit voortdurende zoeken – van hoog tot laag – naar het gemeenschappelijk belang is kenmerkend voor Elsendorp. De mensen leven in een ontginningsgebied en zijn gewend om hard te werken. Het zijn aardige, bescheiden, maar ook open en eerlijke mensen. Vraagverlegenheid komt er absoluut niet voor.

Er is veel oog voor ondernemerschap en daar gaan de Elsendorpers slim mee om. Expertise, toegang, een berg zand, met een paar telefoontjes is het georganiseerd. Durf te vragen!

Er wordt voortgebouwd op een gemeenschappelijk beleefd verleden. In de jaren zeventig werd met het opzetten van een Buurthuis geoefend wat je ongeveer met elkaar moet weten. En wat je niet weet moet je vragen. Maar actief zijn in je eigen buurt is een tijdrovende bezigheid!

Tot slot krijgt **Marco van Alderwegen** het woord, directeur van *Stichting Else*, die samen met het KCWZ, het boek 'Ik is niks' heeft gefinancierd. St. Else is een vermogensfonds dat is voortgekomen uit de vroegere kruisverenigingen, met als doel maatschappelijke zorg te bevorderen, onder meer door kennis te verwerven en verspreiden. Van Alderwegen vindt de burgerinitiatieven, de horizontalisering en de deinstitutionalisering een prachtige beweging.

Het boek 'Zuster over de vloer', over de geschiedenis van de kruisverenigingen, en het boek 'Ik is niks' van Ton Baetens kunnen gratis op de website van de St. Else worden gedownload.

<http://stichting-else.nl>

De deelnemers van de studiebijeenkomst krijgen een gedrukt exemplaar mee naar huis.

Daniëlle Harkes sluit de inspirerende en informatieve bijeenkomst af met een oproep om mooie burgerinitiatieven op het gebied van wonen, welzijn en zorg bij het KCWZ te melden. Stagiaire *Roel van Beest* komt u ten behoeve van zijn inventarisatie desgewenst interviewen.

Als vervolg op deze bijeenkomst staan twee andere activiteiten gepland:

- 19 maart 2014: Lokale Kracht, the next step. KCWZ-congres over burgerinitiatieven in wonen, welzijn en zorg. Naar een duurzame samenwerking tussen burgers, overheid en professionals. http://www.kcwz.nl/agenda/lokale_kracht
- 10 oktober 2014: Vervolgbijsamenkomst van de Denktank: De Nederlandse 'participatiesamenleving' in Europees perspectief.

<http://www.collective-action.info>